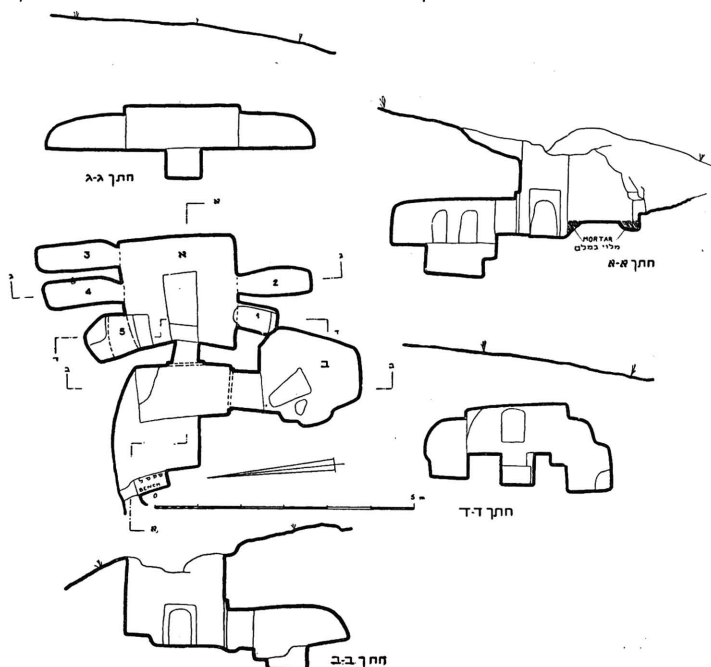

מערת קברים יהודית במורד המערבי של גבעת שהין בירושלים*)

מאת

ל. י. רחמני

בעקבות הודעתו של נער משכונת רחביה בירושלים, ניגשה מחלקת העתיקות ביולי 1956 לניקויה של מערת קברים קטנה, שנתגלתה במורד המערבי של גבעת שהין, ממזרח לדרך העולה מעמק המצלבה אל הרכס, לעבר שיכוני רסקו ודרום קטמון. הפתחים של חדרי הקבורה היו פרוצים והכוכים שדודים. חלקם

ציור א. תכנית המערה

*) אני מודה למנהל אגף העתיקות על הסכמתו לפרסומה של סקירה זו.

התחתון של החצר והחדרים היה מלא אדמת שפך. בקרבת הפתחים נמצאו אבני גולל, אך ספק הוא, אם היו אלה הגוללים המקוריים.

לחצר השקועה יורדים במדרגה צרה. מדרומה נחצב ספסל קטן, שארכו 0.80 מ', רחבו 0.38 מ' וגבהו 0.50 מ'¹). רצפת החצר מודרגת אף היא ושקועה לעבר פתחי החדרים. זו תוקנה בכמה מקומות בתערובת של סיד ושברים של כלי חרס, בעיקר שברי סירים של בישול מחרס אדום. על רצפה זאת ובנקיקי הסלע בצד צפון של החצר נמצאו שברים של כלי חרס הרודיים (ציור ב', 11—14), בכללם כמה שברי נרות אפייניים לתקופה זו (ציור ב', 10), וכן שברים בודדים של צינורות ורעפי חרס. שאפשר הם שרידים של איזה מבנה מעל לקבר.

במערת הקברים עצמה שני חדרים: (א) חדר הקבורה, שבו 5 כוכים; (ב) חדר ליקוט עצמות (ציור א'). פתחי החדרים חצובים בפסגה ישרת זוויית ומשקופם מקושת.

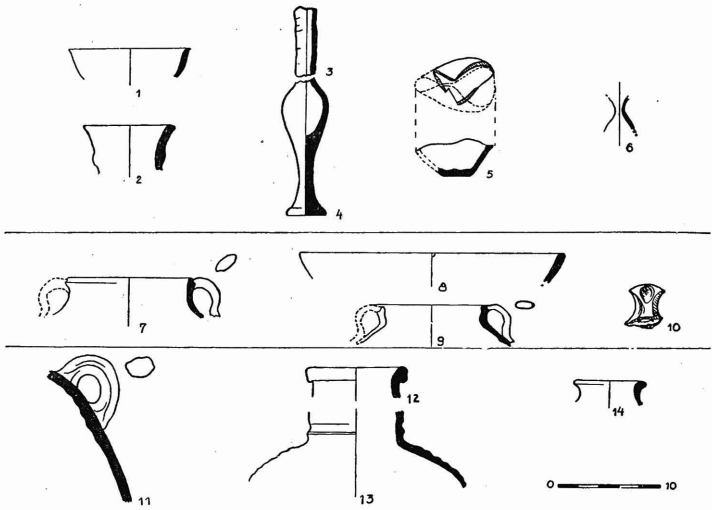
ארכו של חדר א' 2.30 מ', רחבו 2.70 מ' וגבהו 1.00. במרכזה של רצפת החדר חצובה מהמורה, שארכה 1.30 מ', רחבה 0.80 מ' ועמקה 0.70 מ'. אליה יורדים מפתח החדר במדרגה אחת. על רצפת המהמורה נמצאו כמה שברים של כלי חרס.

בחדר שלושה כוכי קבורה רגילים — מס' 2, 3, 4. מידותיהם הממוצעות: 1.90 מ' אורך, 0.60 רוחב, 0.75 גובה, והם הולכים ומתקמרים כלפי מעלה וכלפי קצוותיהם. הכוכים נמצאו ריקים.

שני כוכים נוספים וקטנים יותר הועתקו אל מתחת למפלס של רצפת החדר. ארכו של מס' 1 — 1.00 מ', רחבו 0.50 מ', עמקו מתחת למפלס של רצפת החדר 0.60 מ' וגבהו ממפלס זה 0.75 מ'. בקצהו פרצה לעבר חדר ב', ובה סימנים לשינוי התכנית בעת החציבה — כאילו העמקתה באה במועד מאוחר יותר. הכוך מס' 5 נחצב מודרג, כשארכו הכללי 1.50 מ', רחבו 0.90 מ', עמקו 0.90 מ' מתחת למפלס של רצפת החדר וגבהו ממפלס זה 0.75 מ'.

(1) דומה שספסל קטן זה עשוי ללמדנו, שהדין עם אלה, שראו בספסלים בחצרות, השקועים בקבר סנהדריה, מושבים לאבלים. ראה Rothschild, PEF Qst. 84, p. 30; p. 36. ברי, שמושב קטן זה שלפנינו אינו יכול לשמש לשום צורך אחר. ייתכן שיש ללמוד גזירה שווה מהאצטבאות שבפתחם של קברות מלכי חדייב, שרחבו 0.45 מ' וגבהו 0.50 מ'. אפשר צודק ד"ר מ. כהן, שלדעתו שימשו אדן ללוחות של אבני גזית לכיסוי הקירות. ראה חיבורו "קברי המלכים", תש"ז, עמ' 42.

בתחתיתו של כוך זה נמצאו שברי הדפנות, הבסיס והמכסה של גלוסקמה עשוית אבן גיר, ללא סימני קישוט או כתובת, וכן מספר עצמות מפורזות, שברים של כלי חרס (ציור ב', 7—9) ושבר בסיס של כלי זכוכית. בעוד

ציור ב. שברי כלי-חרס שנמצאו במערה

שפתחיהם של שאר הכוכים הם בקו הקיר, הרי נחצב כוך זה בחלקו לתוך רצפת התדר ממש, ודומה, שחציבה זו בוצעה במאוחר, וכי הכוך, על מדרגותיו, נועד לאחסנת גלוסקמאות⁽²⁾.

חציבתו של תחדר הזה נאה היא ומדויקת למדי; הקירות, הרצפה והתקרה הוחלקו כראוי, ואילו חדר ב'—חציבתו גסה. הוא נראה בחלקו כמערה טבעית, שלא עובדה כלל. מידותיו בלתי סדירות: ארכו הממוצע 2.25 מ', רחבו 2.00 מ' וגובהו 0.60. לעבר הפתח באה העמקה קטנה — כ"1.00 מ' ארכה, 0.45 מ' רחבה, 0.50 מ' עמקה. בה נמצאו שרידי שלדים שונים, בכללם שרידי 4 גולגלות, שלוש מהן בצד דרום ואחת בצד צפון. הגולגלות חסרות לסתות תחתונות, ששבריהן נמצאו בפינה אחרת של השקערונית. כן נמצאו

(2) התקנת כוכים מיוחדים לגלוסקמאות היא תופעה שכיחה בקברים מסוף ימי בית שני. ראה, למשל, Rothschild, op. cit., p. 38.

כאן כמה שברי חרס: שברי בקבוקים דמויי-כישור, סירי בישול³) ושבר נר מקופל מן הטיפוס ההלניסטי (ציור ב', 1—6).

מצב העצמות לא איפשר בדיקה אנתרופולוגית סדירה. על פי מצב השיניים של אחת הגולגולות ניתן לקבוע, שהנפטר מת בגיל 40—50. שיני חלב בודדות העידו, שנקבר כאן גם ילד.

קבר מחולק לחדר כוכים, חצוב חציבה נקיה, וחדר נוסף, חסר כוכים, הנמצא בזווית ישרה לחדר הראשון, נתגלה, לפי שעה, רק במקרים בודדים. הדוגמה הבולטת ביותר היא מערת קברים יהודית במורדות הר הצופים⁴), ודומה לו גם קבר יסון, שנחשף לאחרונה ברחביה.

סידור דומה מצא גם י. י. רוטשילד המנוח בקבר, שנחפר ברח' בר-כוכבא (ואדי א-שיח') בירושלים. בדין וחשבון שלו (שעדיין לא נתפרסם) מדגיש החופר, שגילה כאן את קבר הכוכים הקדום ביותר בתחום ירושלים וכי מצא בו נר מקופל פרסי (דומה, שכוונתו לנר הלניסטי).

בקבר בהר הצופים נתגלה חדר אחד חסר כוכים, שנמצאו בו שרידי עצמות בלבד, פרט לכמה שברים של כלי חרס ונרות. הנרות, שנמצאו בקבר, הם מטיפוסים הלניסטיים והרודיים גם יחד⁵), אך לא צוין בדו"ח, אלו מהם נמצאו בחדר לליקוט העצמות. מכל מקום לא מצא החופר בחדר זה אף שבר של גלוסקמה, בעוד שבחדר הכוכים הסמוך היו 23 גלוסקמאות. גם בחדר 1 של הקבר ברמת רחל נמצא בור מיוחד לליקוט עצמות של שלושה מתים; וגם שם הוכיחה ההפרדה של הגולגולות, הלסת התחתונה והעצמות אלו מאלו, שלפנינו ליקוט עצמות מכמה קבורות קודמות⁶).

כמדומה, שהקבר שלפנינו נכרה לצרכיה של משפחה מתקופת החש"מ מונאים והותקן מלכתחילה עם חדר מיוחד, המיועד לאחסנת העצמות שפוגו

(3) מתברר, שגם בתקופות מאוחרות אלו נהגו לתת מתנות למת. הוכחות לכך מצאנו גם בחפירתנו בקבר יסון ברחביה. — הדו"ח על חפירה זו יתפרסם בקרוב. על מנהג זה עיין גם Rothschild, op. cit., p. 38 השווה התיאור המדויק של ממצא מתנות המת בקבר ברמת רחל, חדר 1. עיין מ. שטקליס, מערת קברים יהודים ברמת רחל, קובץ החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה, תרצ"ב, עמ' 23—32.

(4) א. ל. סוקניק, מערת קברים יהודים במורדות הר הצופים, שם, עמ' 62 ואילך. מעניינת ההשוואה עם הקבר בנחל קדרון Mayer, BSAJ Bulletin. No. 5, p. 56, Pl. v, כאן נועד חדר אחד לקבורות וחדר שני לאחסון הגלוסקמאות בלבד.

(5) סוקניק, שם עמ' 72, ציור ט'.

(6) שטקליס, שם עמ' 25.

בעת הצורך מחדר הכוכים. בשעת הפינוי הועברו עם העצמות גם שרידי המתנות של המת, כפי שהונחו בתחילה לידו בכוך⁷).

במועד מאוחר יותר, בקירוב מראשית התקופה של שלטון בית הורדוס, החלו להשתמש בגלוסקמאות לצורך ליקוט העצמות. לשם אחסנתן של תיבות אלו לא נטו עוד לפתוח את "החדר לליקוט העצמות" מימי קדם והעדיפו לחפור כוך מיוחד בחדר הכוכים⁸. לא מצאנו באדמת השפך שום שברי חרס מאוחרים יותר, פרט לחרסים חדישים לגמרי שעל פני השטח.

---

(7) שאמנם כך היה התהליך — נוכל להוכיח עתה מתוך הממצא בקבר יסון ברחביה. שם הרכבנו כלים משברים, שנמצאו בחלקם ליד שלדים בחדר ליקוט העצמות; חלקם האחר עודנו בתחתית הכוך — במקומו המקורי.

(8) יחס דומה מצאנו גם בקבר בהר הצופים. ר' סוקניק, שם, עמ' 62.